

Aleksandra Golubović

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Omladinska 14, HR-51000 Rijeka
agolub@ffri.hr

Vježbanje u kršćanstvu

Kierkegaardov doprinos tumačenju kršćanske religije

Sažetak

Vježbanje u kršćanstvu posljednje je Kierkegaardovo veliko djelo. Nastalo je kao kompilacija više članaka, a konačno je objavljeno 1849. godine. Njime je Kierkegaard zaokružio svoje tumačenje kršćanske religije. Pitanja kojima možemo sažeti ključne teme kojima se za života bavio su sljedeća: kako postati kršćanin, koje su glavne teze kršćanske doktrine, može li se dokazati Božje postojanje (ima li uopće smisla pokušati ga dokazati), u kakvom su odnosu vjera i razum, jesu li religiozna vjerovanja racionalno utemeljena i dr. U ovom radu iznijet ćemo Kierkegaardova pojašnjenja kršćanske religije, uspoređujući ih s tezama koje je izložio u ostalim djelima (posebice Filozofijskom trunju i Strahu i drhtanju). U tom smislu Vježbanje u kršćanstvu poslužit će nam kao potvrda njegovih ranijih razmišljanja i stavova o kršćanskoj religiji.

Ključne riječi

Søren Kierkegaard, kršćanstvo, vjera, znanje

Uvod

Država i Crkva u vrijeme Kierkegaardova života bile su usko povezane. To osobito dolazi do izražaja kroz pripadnost Crkvi koja je danskim građanima bila zakonska obveza. Kršćanstvo je uglavnom svedeno na tradiciju, što ima za posljedicu udaljavanje od življenja autentičnih kršćanskih vrijednosti. Suvremeni kršćani postoje samo na papiru, a življenje kršćanstva prisutno je u tragovima. Kierkegaardovi su se suvremenici udaljili od izvornog kršćanstva i dobro bi im došla poduka iz istog. Kierkegaard smatra da je upravo njegova misija na ovoj Zemlji izlaganje kršćanstva, stoga ne čudi što je svojem djelu *Vježbanje u kršćanstvu* prvotno namjenio naslov *Pokušaj da se postojeće kršćanstvo vrati kršćanstvu*. Kao religiozni pisac svoje čitatelje upućivao je u temeljne teze kršćanstva koje su, prema njegovu mišljenju, najčešće pogrešno interpretirane. Zato se pita o načinu na koji čovjek može postati vjernik, tj. Kršćanin, i zaključuje da to ne smije ovisiti o tradiciji određenog društva, nego o slobodnoj odluci pojedinca (ili odluci za vjeru u Boga).

Antropologijom do religije (religioznog stadija)

Kierkegaard, kao zastupnik kršćanskog egzistencijalizma, smatra religioznu dimenziju jedinom koja čovjeku omogućuje potpuno samoostvarenje. Njegov

kršćanski egzistencijalizam utemeljen je na antropologiji, tj. pokušaju da čovjek u potpunosti ostvari svoje čovječstvo.¹ Cjelokupna egzistencija temelji se na strasti za egzistiranje. Pojedinaac u tom smislu ima zadaću odlučiti se, a zatim upustiti u projekt vlastitoga samoostvarenja. Na tom putu glavni mu je oslonac vjera (koju Kierkegaard shvaća kao čovjekovu najvišu strast). Ona je također polazišna točka u čovjekovu nastojanju da postane kršćanin, a dolazak do Boga označava krajnje i potpuno ostvarenje. Možemo zaključiti da za Kierkegarda postati čovjek zapravo znači postati kršćanin.²

On ističe da je za samoostvarenje posebno važan način na koji će čovjek pokušati doći do svog krajnjeg cilja. U procesu ostvarivanja ključan je odabir pravih opcija, jer iako ima na raspolaganju mnoge, sve ne dovode do krajnjeg cilja, tj. do Boga. Njegova antropologija razvila se kroz pokušaj traženja odgovora na jedno od temeljnih čovjekovih pitanja. Riječ je o potrazi za istinom, tj. smislom čovjekova života (onim što označava njegov krajnji i najviši životni cilj ili svrhu). Konačni smisao života tema je o kojoj su raspravljali mnogi filozofi, a Kierkegaard je zastupao tezu kako se konačni smisao (ili čovjekovo potpuno samoostvarenje) može postići unutar određenog načina života: onog religioznog, te da religioznost predstavlja vrhunac što ga čovjek može doseći (postići). Neupitno je da se svaki čovjek želi ostvariti na najbolji mogući način (budući je to univerzalna težnja). Strast za ostvarenjem, koja je sastavni dio ljudske prirode, potiče čovjeka na stalno usavršavanje. Beznađe koje se može pojaviti na putu (do samoostvarenja, ali i do Boga), znak je koji čovjeku ukazuje na činjenicu da nije postigao krajnju svrhu, te da mora nastaviti raditi na vlastitu usavršavanju, birajući viši stadij egzistiranja. Čovjekovo egzistiranje obilježavaju mogućnosti koje mu pomažu da postigne konačno ostvarenje, no one istovremeno mogu odrediti i njegovu propast. Većina ljudi prolazi kroz temeljne stadije života. Tri su ključna, a riječ je o estetičkom, etičkom i religioznom. Kierkegaard smatra da je vjera najviša čovjekova strast i oruđe za dolazak do Boga, kao i jamstvo za postizanje potpunog čovječstva. U tom smislu možemo govoriti da se njegova religija temelji na antropologiji.

Kršćanstvo kao vrhunac ostvarenja čovječstva³

Razlog zbog kojeg je središnja tema Kierkegaardova stvaralaštva upravo religija jest u tome što smatra da je kršćanstvo njegove generacije veoma udaljeno od izvornog kršćanstva. Štoviše, primjećuje da mnogi ljudi koji sebe nazivaju kršćanima ne znaju koji je pravi smisao te religije (jer je vjera svedena na zakonsku obvezu), niti su se ostvarili kao religiozni ljudi. Upravo u toj krivoj slici kršćanstva svog vremena vidi nužnost ponovnog preispitivanja izvora religioznosti. Smatra da svaki čovjek ima priliku postati kršćaninom ako to želi. Bog je taj koji je u čovjeka usadio strast za konačnim ostvarenjem, a ono se neće dogoditi (tj. neće biti potpuno) ukoliko se čovjek religiozno ne ostvari. Svatko je slobodan odabrati onaj način života koji mu najviše odgovara, no s druge strane, postoji rizik beznađa koje se pojavljuje kao upozorenje da je otišao u pogrešnom smjeru. Bez odnosa s Bogom čovjek ne može postići (potpuno) samoostvarenje.

Kršćanski ili religiozni egzistencijalizam – kojeg on zastupa – čovjeka interpretira kao biće koje se unutar vlastita ostvarenja oslanja na Boga (koji jamči potpunost ostvarenja).⁴

Odnos filozofije i teologije (odnosno kršćanske religije)

Kierkegaard je oduvijek smatrao problematičnim odnos filozofije i kršćanstva. Drži da kršćanstvo ne pripada području filozofije, nego povijesti, te da njegovo prihvaćanje ne zavisi od spekulativnih ili znanstvenih argumentacija, nego od slobodne odluke za vjeru. Njegov je moto u mladosti bio: *filozofija i kršćanstvo ne idu zajedno*.⁵ Zanimljivo je kako istovremeno možemo reći/tvrditi da je on najoštrij protivnik kršćanstva i ujedno njegov najvjerniji apologet (branitelj). Tvrdnja se čini kontradiktornom, no kada se uđe malo dublje u Kierkegaardovu filozofiju, lako je pronaći mnogo dokaza koji će je potkrijepiti. Kierkegaard smatra da filozofiju ne možemo jednostavno pomiriti s kršćanstvom. Npr. tvrdnja (koju kršćani prihvaćaju kao istinu) da Bog postoji jest »apsolutna činjenica« i kao takva se ne može demonstrirati, jer se činjenice po sebi ne demonstriraju: ona se može samo prihvatiti ili odbaciti. Istina kršćanstva može se jedino svjedočiti, usklađujući vlastitu egzistenciju s njom. Na taj način dolazi do redupliciranja (ponavljanja) objave u vlastitome životu. Istina na koju se kršćanstvo poziva jest za Kierkegarda subjektivna, mogli bismo reći egzistencijalna, jer o njoj ovisi čovjekovo potpuno samostvarenje. Kršćanstvo je u tom smislu istina koja dolazi od Boga (jer upravo Bog koji se objavio u Isusu Kristu je istina).

Odnos s danskom crkvom

Jedino kršćanstvo koje Kierkegaard priznaje jest ono iz prvih stoljeća, no ono se uvelike razlikuje od službene, tj. institucionalizirane Crkve. Kršćanstvo nije komocija, kako ga je prikazivala Crkva u njegovo doba: ono označava ponajprije patnju, strah, tjeskobu, očaj, beznade, žrtvu, ali i potpuno povjerenje i predanje Bogu.⁶ Kierkegaardov odnos sa službenom Crkvom otpočetka je opterećen raznim zamjerkama koje dolaze s obje strane. On ne prihvaća Crkvu zbog njezine udaljenosti od temeljnih kršćanskih vrijednosti, a Crkva, sa svoje strane, ne prihvaća njegov novi način interpretiranja egzistencije koji ima implikacije na religiozno područje. Kierkegaard zamjera Crkvi što je kršćanstvo utemeljila na masama umjesto na pojedinca.⁷ Ističe važnost odnosa pojedinca s Bogom, jer jedino osoban odnos jamči religiozno ostvarenje.

1 Na putu do religioznog ostvarenja, čovjek nailazi na mnoge poteškoće. Massimo Iiritano izdvaja beznade kao jednu od temeljnih prepreka. Više o poteškoćama vezanim za čovjekovo najbolje ostvarenje vidi u: Massimo Iiritano, *Disperazione e fede in Soren Kierkegaard*, Soveria Mannelli, Rubbettino 1999.

2 Marko Vučetić ispravno primjećuje: »... da bi temeljno određenje čovjeka, koje izvire iz Kierkegaardova egzistencijalizma, bilo ono po kojemu je čovjek bitno shvaćen kao **homo religiosus**.« Vidi: Marko Vučetić, *Filozofija egzistencije Cornelia Fabra*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2008., str. 42.

3 Detaljnije o religioznom ostvarenju vidi u: Giorgio Penzo, *La verita eterna che nasce nel tempo*, Edizioni Messaggero, Padova 2000.

4 Isabella Adinolfi detaljno je istražila Kierkegaardovu antropologiju, čiji vrhunac predstavlja religija. Više o tome vidi u: Isabella Adinolfi, *Il cerchio spezzato*, Citta Nuova, Roma 2000.

5 Cornelio Fabro urednik je izdanja Kierkegaardovih *Dnevnik*a (I–XII). U njima nalazimo mnoštvo podataka o Kierkegaardovu životu kao i njegove temeljne filozofske teze. Vidi: Soren Kierkegaard, *Diario* (I–XII), Morcelliana, Brescia 1983. Ubuduće ćemo koristiti kraticu D (ovdje: D2, str. 52).

6 D1, str. 181.

7 D10, str. 31–33.

Crkva je kršćanstvo pretvorila u doktrinu, komunikaciju doktrine umjesto komunikaciju egzistencije. Zbog toga većina ljudi nema predodžbu o tome što zapravo znači biti kršćanin. Osoba koja je primila sakrament krštenja a ne prakticira svoju vjeru, za Kierkegaarda nije vjernik (u pravom smislu te riječi). Papir, tj. potvrda koja se podiže u župnom arhivu ne može biti dokaz nečije vjerske pripadnosti (osim na papiru, formalno), iako su se za vrijeme Kierkegaardova života ljudi najčešće na njega pozivali. Stoga Kierkegaard neumorno ističe poguban utjecaj mase i posljedice što ih ista ostavlja na čovjekov život. Masa donosi anonimnost i apstrakciju te ugrožava odnos pojedinca s Bogom. Postati kršćanin uistinu – znači suobličiti se životu Isusa Krista i patiti kao on, a danski narod živi daleko od tog ideala, te ih Kierkegaard smatra lažnim kršćanima: doslovno ruglom kršćanstva. No, odnos s Bogom moguć je, tvrdi Kierkegaard, samo u jedinstvu s Kristom.⁸ Da kršćani rađaju kršćane, ne bi bilo gotovo niti jednog čovjeka na zemlji koji nije vjernik, ili barem ne bi bilo djece kršćana koja su nevjernici, a znamo da nije tako. Dakle, kršćanin se ne može postati rođenjem (niti pod pritiskom zakonske obveze), nego konkretnim odabirom životnog usmjerenja. Kršćanstvo je po tom pitanju učinilo čovjeka najviše moguće značajnim, no ujedno je to postala i njegova najteža zadaća (zahtjev da postane kršćanin).⁹ Danski narod nalazi se u svojevrsnoj religijskoj krizi, tj. krizi vjere u Boga u kojoj se kao posljedica pojavljuje gubitak posljednjeg smisla ljudskog egzistiranja. Nedostatak najvišeg cilja u životu paralizira čovjeka u težnji za potpunim ostvarenjem. Rješenje ove situacije Kierkegaard vidi u paradoksalnom »skoku« u vjeru i pokušaju da se postane Kristov suvremenik. Analizirajući Kierkegaardove tekstove, možemo zaključiti da se čovjek potpuno ostvaruje tek kad postane kršćanin, te da biti čovjek i biti kršćanin ne idu jedno bez drugoga, jer samo Čovjek-Bog izražava ono u čemu se sastoji biti čovjek.¹⁰ Čovjek-Bog (Isus Krist) jest paradigma savršenog načina egzistiranja i savršenog čovječstva. Dakle, tko je i što čovjek, ne možemo saznati od čovjeka nego jedino od Čovjeka-Boga, tj. Isusa Krista.¹¹

Kierkegaardovo tumačenje vjere (kao religioznog fenomena)

Kierkegaard je istražujući područje religije otkrio nešto novo, nepoznato njegovim prethodnicima.¹² Riječ je o novoj definiciji vjere.¹³ Vjera je za njega strast koja čovjeka usmjerava k samoostvarenju, dakle označava težnju za konačnim samoostvarenjem koje može biti dovršeno jedino u Bogu. No da bi se vjera u potpunosti realizirala potrebno je da se čovjek slobodno odluči za Boga. Vjera u tom smislu pretpostavlja/traži voljni pristanak. Pritom Kierkegaard razlikuje između dvije vrste religioznosti: religioznost »A« i »B«. Dok religioznost »A« označava čovjekovu težnju za samoostvarenjem (koja se očituje kao vjera u postojanje konačne svrhe čovjekova života), temelj religioznosti »B« jest objava, ponuda božanske milosti koju čovjek može prihvatiti ili odbaciti.

U svojim djelima Kierkegaard je raspravljao o mnogim temama koje su povezane s čovjekovim religioznim ostvarenjem, poput tradicionalnih dokaza za Boga, ključnih teza kršćanstva, prednostima religioznog ostvarenja, opravdanju religijskog vjerovanja, te se time afirmirao kao religiozan pisac.¹⁴ U *Vježbanju u kršćanstvu* raspravlja o navedenim temama koje s vjerničke pozicije imaju najveću važnost, a ujedno potvrđuje teze što ih je prethodno zastupao u drugim djelima.¹⁵

Strah i drhtanje **(Abraham kao uzorni vjernik)¹⁶**

Uzornog vjernika, model koji svjedoči pripadnost kršćanskoj religiji i religioznom stadiju egzistiranja, Kierkegaard vidi u osobi Abrahama. U djelu *Strah i drhtanje* Kierkegaard daje svoje viđenje biblijskog događaja (izlaže četiri moguće interpretacije spomenutog događaja). Riječ je o nalogu što ga je Bog dao Abrahamu, tražeći od njega da žrtvuje sina jedinorođenca kako bi dokazao svoju vjeru u Boga. Kierkegaard navedeni događaj interpretira u duhu teologije. To znači da vjeruje kako je namjera biblijskog pisca bila, usprkos izloženosti velikoj kušnji, prikazati Abrahamovu nepokolebljivu vjeru u Boga. No razmišljajući o tom događaju iz ljudske perspektive nameću nam se neke dvojbe. Ne treba li Abrahama osuditi kao ubojicu koji je umalo uspio ubiti vlastitog sina? Moguće je također da je Bog, znajući što će se točno dogoditi, učinio ono što jedino iz naše (ljudske) perspektive izgleda nevjerojatno. Možda mi jednostavno nismo u posjedu uvjeta koji bi omogućio shvaćanje Božjeg zahtjeva. Ne treba li, kada je riječ o zahtijevima ove vrste, krenuti od pretpostavke da je Bog savršeno dobar i da po definiciji nikada ne bi tražio od čovjeka da čini zlo? Ako ne vjerujemo ili ne polazimo od pretpostavke da je Bog samo iskušavao Abrahama, onda naša cjelokupna rasprava nema previše smisla. Ono u što ni za trenutak ne smijemo posumnjati jest činjenica da je Bog bezrazložno dobar. Zato Kierkegaard smatra legitimnim suspendirati etiku u korist religije (budući je u pitanju više dobro, odnosno apsolutna dužnost prema Bogu, koje čini opravdanim žrtvovanje manjeg dobra, tj. trenutačno suspendiranje etike). Ipak, možda bismo se trebali malo detaljnije posvetiti analiziranju Abrahamova slučaja. Ubojstvo je uvijek i na svakom mjestu ubojstvo, bilo da ga traži Bog ili čovjek. Pitanje koje se nameće glasi: što ako bi Bog ipak dozvolio Abrahamu da dovrši svoj čin? Kao što znamo iz biblijske pripovijesti, to se nije dogodilo, jer na kušnji je bila samo Abrahamova ljubav, odnosno njegova vjera u Boga. Bog niti u jednom trenutku nije mislio niti želio da otac ubije sina, a kamoli da bi to kasnije opravdao ljubavlju. No, pitamo se također: što je Bog trebao tražiti od Abrahama da bi dobio pravi odgovor, te koji mu je uvjet trebao postaviti? Što kada bi i Abraham sa svoje strane postavio uvjet da Bog od njega može tražiti sve osim sina? Postavljaju li se u ljubavi uvjeti? Je li to dozvoljeno? Kako bi Bog doznao da ga Abraham apsolutno voli, morao mu je postaviti apsolutno težak uvjet, najteži mogući, što je i učinio. Sve drugo Abrahamu ne bi bilo tako teško. Samo postavljanjem ovog »apsolutnog uvjeta« Abraham je pokazao da apsolutno vjeruje Bogu i da je Bog za njega apsolutni oslonac. Ovime se, s druge strane, pokazalo da se onome koji u Bogu ima apsolutni oslonac ništa

8
D8, str. 27.

9
D10, str. 176.

10
D7, str. 172.

11
Detaljnije o odnosu između egzistiranja i Crkve kao institucije (kao i o odnosu prema kršćanstvu), vidi u: Eliseo Castoro, *Esistenza in preghiera sulle orme di Kierkegaard*, Piemme, Casale Monferrato 2001.

12
D7, str. 154.

13
D8, str. 133.

14
D10, str. 50.

15
O problematici vjere vidi u: Cornelio Fabro (ur.), *Il problema della fede*, La scuola, Brescia 1978.

16
Soren Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, Verbum, Split 2000.

loše ne može dogoditi. Abraham je imao apsolutno povjerenje u Boga, potpuno se njemu prepustio. Ipak, ostaje pitanje: Je li znao da će Bog tada povući svoj zahtjev (i ostaviti Izaka na životu)? Ovakvi slučajevi plaše čovjeka jer izazivaju nesigurnost i strah u konačni ishod. S druge strane, upravo oni ohrabruju čovjeka na odluku za Boga.

U Abrahamovu slučaju valja također uočiti razliku između epistemičke i moralne odgovornosti (kao i pripadajućih im opravdanja). Kada govorimo o vjeri u epistemologiji, onda se pitamo u što trebamo vjerovati, dok nas vjera u etici usmjerava prema onome što trebamo činiti. U etici je također prisutno pitanje povjerenja kao i traženje razloga za djelovanje. Kada se Bog Abrahamu objavio, bilo je legitimno postaviti pitanje o Abrahamovoj moralnoj odgovornosti. Vjernik se pita je li Bog Abrahamu dao naredbu i uvjet da istu prihvati iako je razumom ne shvaća, te kako je Abraham mogao učiniti ono što je Bog od njega tražio. Kierkegaard je, čini se, potpuno siguran da vjernik (primjerice Abraham) u trenutku dobiva istinu (ovoga puta moralnu) i uvjet po kojem je može prepoznati kao istinu, iako mu nedostaje razumijevanje ili potpuno razumijevanje iste. Ova vrsta povjerenja utemeljena je također na razumu. Etičko povjerenje u Boga, prema Kierkegaardovu mišljenju, zahtijeva čovjekov skok u nesigurnost jer inače ga ne bismo nazivali i smatrali povjerenjem. Ako znam, onda se ne prepuštam povjerenju, povjerenje imam samo onda kada nema objektivne sigurnosti, ali ja se i dalje prepuštam riziku, tj. upravo zbog nesigurnosti ulažem povjerenje i ono je zalog moje vjere, tvrdi Kierkegaard.

Filozofijsko trunje

(sažetak rasprave o ključnim temama)¹⁷

Filozofijsko trunje jedno je od Kierkegaardovih najsystematičnije napisanih djela. Započinje ga postavljajući pitanje: »U kojoj mjeri istina dopušta da bude naučena?«¹⁸ Pritom Kierkegaard misli na istinu koja predstavlja konačni smisao čovjekova života (možemo je nazvati egzistencijalnom odlukom, tj. odlukom o kojoj ovisi njegovo životno samoostvarenje). On se ustvari pita o tome možemo li vjeru svesti na istinu koja se može naučiti. Također dvoji o tome može li eventualno pojava Isusa Krista ili znanje o njemu biti dovoljan razlog za vjeru u Boga (ili biti razlog zbog kojeg će netko povjerovati u Boga).

U *Filozofijskom trunju*, Kierkegaard istražuje način na koji ljudi dolaze do vjere. Najprije objašnjava razliku između grčkog (tj. od Sokrata pa nadalje) i kršćanskog poimanja istine. Istina se u to doba shvaćala kao nešto što se oduvijek nalazi u čovjeku. Prije nego što je duša ušla u čovjekovo tijelo, u trenutku rođenja, kontemplirala je svu istinu (kao što je Platon naučavao) i sada, ulaskom u tijelo zaboravila je sve (svo znanje je gotovo u potpunosti nestalo). Čovjek, dakle, od početka posjeduje znanje, tj. istinu, te se samo prisjeća onoga što već zna. Znanje je u tom smislu samo prisjećanje. Učitelj je Grcima bio samo prilika za dolazak do znanja, tj. pomagao je u dolasku do istine. Učitelj ne daje, tj. ne prenosi znanje (niti istinu) jer se ono nalazi u svakom čovjeku, ali on može olakšati dolazak do njega. Što se tiče vjere – Grci se nisu usudili povjerovati. Oni su dvojili (bila je u pitanju njihova volja, jer nisu htjeli dati pristanak uz vjeru), a dvojba se može razriješiti jedino slobodom, tj. aktom volje.

Kod kršćanstva imamo drukčiju situaciju. Čovjek i Bog nalaze se, prema Kierkegaardu, u odnosu kojeg karakterizira »strast koju nazivamo vjerom, a čiji je predmet paradoks; ali paradoks sjedinjuje upravo proturječje, on ono po-

vijesno čini vječnim a ono vječno povijesnim«. ¹⁹ Istina se, prema kršćanskoj interpretaciji, ne nalazi oduvijek u čovjeku, nego je Bog taj koji je daje. Uloga učitelja u kršćanstvu jest presudna. Učitelj ovdje ne služi kao netko tko samo pomaže u dolaženju do istine, tj. znanja. Učitelj je taj koji daje uvjet za stjecanje znanja (a taj je uvjet milost, Božji dar). Bez tog uvjeta čovjek ne bi mogao doći do istine. Dakle, dok je za Grke istina u sjećanju, za kršćane je u trenutku (jer bi se inače čovjek samo trebao podsjetiti). Objekt vjere jest apsurd i paradoks (to da se Bog pojavio u ljudskom obličju čovjek ne može shvatiti, budući da to nadilazi njegove razumske sposobnosti). ²⁰ Jedino što čovjek može učiniti jest odlučiti povjerovati ili ne povjerovati Bogu, tj. prihvatiti ili odbiti njegovu ponudu. Razlika između dvije koncepcije (grčke i kršćanske) – očita je. Kršćanska interpretacija podrazumijeva kako učitelj koji daje istinu i uvjete za njezino razumijevanje nije običan učitelj. On je taj koji je »stvorio« čovjeka, a to može, prema Kierkegaardu, samo Bog. ²¹ Dakle, Bog jest čovjekov učitelj. Vjera je prema gornjem (kršćanskom) objašnjenju čin povjerenja prema Bogu koji daje istinu i uvjete za njezino razumijevanje.

Kierkegaard u *Filozofijskom trunju* sintetizira svoju misao (te ističe četiri ključne novosti kršćanstva):

- 1) pretpostavljen je novi organ = vjera (pomoću koje čovjek može doći do Boga);
- 2) nova pretpostavka = svijest o grijehu (budući je čovjek neistina, a istinu može dobiti jedino od Boga);
- 3) novo rješenje = trenutak (jer istina nije oduvijek u čovjeku) i
- 4) novi učitelj = Bog u vremenu (Isus Krist). ²²

Završni neznanstveni zaglavak uz Filozofijsko trunje²³

U navedenom djelu Danac detaljnije analizira teme što ih je započeo u *Filozofijskom trunju*. Ističe kako se prema kršćanskoj religiji može imati objektivni i subjektivni pristup, te da se navedeni pristupi uvelike razlikuju (kao što se razlikuje i ponašanje koje će s obzirom na pristup čovjek odabrati). Govori o tzv. objektivnoj i subjektivnoj istini, tj. istražuje objektivni i subjektivni pristup istini kršćanstva. ²⁴

17

Soren Kierkegaard, *Filozofijsko trunje*, Demetra, Zagreb 1998. Ubuduće ćemo djelo označiti kraticom F.

18

F, str. 9.

19

Isto, str. 70.

20

Na kraju dvanaestog volumena *Dnevnika* nalazimo prikaz temeljnih pojmova Kierkegaardove filozofije. Među mnogim pojmovima nalazi se sažetak o značenju pojma vjere. Usp. D12, str. 171–172.

21

F, str. 15: »No, onaj koji učeniku ne daje samo istinu, nego i uvjet za nju, taj nije učitelj. Sva-ka poduka počiva u krajnjoj liniji na tome da

je uvjet tu; ako on nedostaje, učitelj je nemoćan; u protivnom morao bi učitelj učenika ne preoblikovati nego ga ponovno stvoriti prije nego poduka počne. Ali to ne može učiniti nijedan čovjek; treba li se to ipak dogoditi, onda to mora učiniti sam Bog.«

22

Isto, str. 127.

23

Nemamo hrvatski prijevod ovog djela, stoga ćemo koristiti talijanski. Vidi: Soren Kierkegaard, *Postilla conclusiva non scientifica alle 'Briciole di filosofia'* (ur. Cornelio Fabro), *Opere II*, Piemme, Casale Monferrato 1995. Ubuduće ćemo djelo označiti kraticom P.

24

P, str. 141.

Tako, primjerice, problem utvrđivanja istine kršćanstva spada u domenu objektivnosti, dok se subjektivni problem tiče donošenja odluke za ili protiv kršćanstva.²⁵ Na više je mjesta u svojim djelima naglasio kako vjera spada u domenu čovjekove subjektivnosti, budući ima za posljedicu donošenje odluke. Subjektivne bismo još mogli nazvati i egzistencijalnim odlukama. Riječ je o onim odlukama što ih pojedinac treba donijeti, budući o njima ovisi njegova cjelokupna egzistencija. Jedna od tih odluka odnosi se na vjeru u Boga. Kierkegaard drži da je čovjekovo pristajanje uz vjeru, tj. prepuštanje Bogu, u domeni subjektivnosti, no to ne znači da zastupa relativizam. Božja je ponuda univerzalna, upućena je svima, a pojedinac je taj koji donosi odluku hoće li je odbiti ili prihvatiti. Subjektivnost konkretno znači da čovjek koji je donio određenu odluku vjeruje kako je njegovo pristajanje uz tu odluku, npr. pristajanje uz Boga, jedna od ključnih stvari što ih može učiniti za vlastitu egzistenciju. Subjektivnost kod Kierkegaarda označava slobodan odabir (jer vjera jest izraz volje).²⁶ Vjera se ostvaruje kroz religioznost, a ona može biti dvojaka. Religioznost »A« pretpostavlja čovjekovu prirodnu težnju za samoostvarenjem koja se očituje kroz svrhovitost, tj. upućenost na konačnu svrhu ili smisao života. Religioznost »B« uključuje sve spomenuto, no ona počiva na temeljima objave²⁷ i podrazumijeva voljni pristanak uz Boga. U religioznosti »A« čovjek pokušava doseći krajnju svrhu vlastitim snagama, dok u religioznosti »B« jedino odabirom vjere (tj. Boga i oslanjajući se na njega) može doći do potpunog samoostvarenja. Za Kierkegaarda je uostalom: »kršćanstvo jedino konzistentno objašnjenje egzistencije«. ²⁸ Objektivni pristup odnosi se na samo shvaćanje i interpretiranje kršćanstva. Tako netko može imati dobar uvid u nauk određene religije, poznavati njene ključne teze, vrednote i ostale informacije, bez da ikada ispolji religiozno ponašanje. Kierkegaard većinu kršćana svog doba vidi upravo kao objektivne kršćane (koji su kršćani samo na razini deklaracije). No subjektivni pristup pretpostavlja voljni pristanak, odluku za Boga i jedino on može jamčiti potpuno samoostvarenje u Bogu.

*Vježbanje u kršćanstvu*²⁹

Za kraj ćemo navesti temeljne citate koji potvrđuju Kierkegaardove stavove o kršćanskoj religiji (a koje nalazimo i u njegovim ranijim djelima). O problemu svodenja vjere i religije na znanje, Kierkegaard je više puta raspravljao. Kada je riječ o detaljima iz života Isusa Krista, pita se: mogu li oni dodatno osnažiti nastojanje da netko postane vjernik? Ovdje je riječ o već spomenutu objektivnom pristupu kršćanstvu, odnosno o traženju dodatnih informacija (dodatnog znanja) o Kristu koje će se, prema Kierkegaardu, u konačnici pokazati beskorisnim jer:

»... oni koji su s njim živjeli i osvjedočili su se; i gle, nema ni najmanje sitnice u njegovu životu koja bi tome proturječila. Njegov se život izražava šutljivom i stvarnom spremnošću na djelo; i da on nikad nije rekao: 'Dodite k meni svi vi izmoreni i opterećeni', njegov bi život izražavao ove riječi. On stoji iza svoje riječi, ili njegova je riječ on sam, on je ono što kaže, pa je on i u ovom smislu riječ.«³⁰

Kierkegaard eksplicitno tvrdi da nije moguće imati znanje o Isusu Kristu kao predmetu vjere jer:

»On nije i nipošto ne želi biti onaj o kojem će se nešto saznati samo iz povijesti (svjetske povijesti, povijesti same, u suprotnosti prema povijesti spasenja) i ničega drugog; jer iz povijesti se o njemu ništa ne može saznati, jer o njemu zapravo ni ne postoji 'znanje'. On ne želi, kao što je

kod ljudi najčešće, biti ocijenjen prema učincima koje je prouzročio njegov život – to znači da on jest i želi biti znak sablazni i predmet vjere; njega prosuđivati po učincima njegova života jest bogohuljenje; zbog njegova je božanstva beskrajno presudniji način na koji je živio svoj život nego svi učinci koje je tijekom povijesti prouzročio.«³¹

Pitamo se je li uopće moguće nešto doznati o Kristu iz povijesti.

»Ne. Zašto ne? Jer o Kristu uopće ne postoji ‘znanje’; on je paradoks, predmet vjere, on je tu samo za vjeru. Ali sve povijesno priopćenje jest priopćenje ‘znanja’, pa se prema tome iz povijesti o Kristu ništa ne može saznati. Jer koliko god da se o njemu sazna, to ipak nije on, onaj kakav je stvarno. O njemu se sazna nešto drugo, a ne ono što on jest; dakle, o njemu se ništa ne sazna ili o njemu se dobije nešto neistinito, čovjek biva prevaren. Povijest pretvara Krista u nekog drugog u odnosu na ono što on u istini jest. I tako, može li se puno saznati o Kristu iz povijesti? Ne, o Kristu ne, jer o njemu se ništa ne može znati, u njega se može samo vjerovati.«³²

Kierkegaard smatra da je proturječno željeti dokazati da je neki čovjek Bog. Smatra da je to sablazan, a sablazan je ono što se suprotstavlja (svemu) ljudskom razumu.³³

»Ali ‘dokazati’ znači nešto razumski razložiti. A može li se nešto što se suprotstavlja ljudskom razumu razumski razložiti? Naravno da ne, ukoliko čovjek ne želi samom sebi proturječiti. Može se samo dokazati da se to suprotstavlja razumu.«³⁴

Kierkegaard razmišlja o dostatnosti evidencije za Boga koju je dosad prikupila povijest:

»... nije li, dakle, povijest dovoljno, i više nego dovoljno, dokazala tko je on bio, da je bio – Bog? Ne, to povijest nije dokazala, ni dovoljno, a kamoli više nego dovoljno, a to povijest ne može ni za vjekove vjekova dokazati.«³⁵

No ipak neki izlaz postoji:

»Ali drugačije je s Isusom Kristom! Time što je odabrao biti rođen i pojaviti se u Judeji, on nije došao polagati ispit pred poviješću, on je onaj pred kojim se ispit polaže, njegov je život ispit i to ne samo za onaj naraštaj nego za cijeli svijet i za sva vremena.«³⁶

Kršćanstvo u Kierkegaardovo doba uvelike se izmijenilo u odnosu na izvorno kršćanstvo. Stoga ističe:

»... da je biti kršćanin (mijenjati se prema Božjem uzoru) veća žrtva, patnja i bol od najvećih ljudskih žrtava, patnji, boli, stoga zločin u očima suvremenika. I isto će se pokazati svaki put kad ovo postati kršćanin u stvarnosti dobije značenje – biti Kristov suvremenik.«³⁷

25
Usp. P, str. 141–142; 249.

26
Usp. F, str. 94.

27
Usp. P, str. 700–734.

28
D5, str. 68.

29
Soren Kierkegaard, *Vježbanje u kršćanstvu*, Verbum, Split 2007. Uбудuće ćemo djelo označiti kraticom VuK.

30
VuK, str. 12.

31
Isto, str. 21–22.

32
Isto, str. 23–24.

33
Usp. VuK, str. 24.

34
Isto, str. 24.

35
Isto, str. 25.

36
Isto, str. 33.

37
Isto, str. 62.

Dalje nadodaje:

»Jer u odnosu prema bezuvjetnom postoji samo jedno vrijeme: sadašnjost; tko nije suvremen s bezuvjetnim, za njega ono ni ne postoji. A budući da je Krist bezuvjetno, lako se vidi da u odnosu prema njemu ima samo jedno stanje: ono suvremenosti.«³⁸

Nevjerniku nije moguće doći do znanja o Bogu: »jer tko je on, to je očito samo onima koji vjeruju.«³⁹ I dalje pojašnjava:

»Povijesno je kršćanstvo nadriznanje i nekršćanska zbrka; jer ono što čini prave kršćane u svakom naraštaju, koji su istodobni s Kristom, nije njihova povezanost s kršćanima prijašnje generacije, nego sa suvremenim Kristom. Njegov život na zemlji teče s ljudskim naraštajem, teče sa svakim ljudskim naraštajem posebno, kao vječna povijest, njegov život na zemlji ima jednu vječnu suvremenost.«⁴⁰

Čovjek svojim razumskim sposobnostima pokušava doći do Boga, pokušava ga razumjeti, no on mu i dalje ostaje nedokučiv.

»Krist, dakako, nije kao čovjek, on ne može biti razumljen, shvaćen, njemu se mora vjerovati – ali u vjeri ti mu pripadaš posve, i njegova je radost velika kao i radost onog koji je naišao na razumijevanje.«⁴¹

Pojmovi vjera i sablazan nalaze svoje posebno mjesto i značenje unutar kršćanske religije.

»Kao što je pojam 'vjera' jedno posve tipično kršćansko određenje, tako je i 'sablazan' opet posve tipično kršćansko određenje vezano uz pojam vjere.«⁴²

Za vjeru je ključan odnos između čovjeka i Boga.

»Ako se ne osjeća i ne uviđa da svaki pojedinac ima osobit odnos s Bogom, koji je za njega od bezuvjetne važnosti, odnos je s Bogom dokinut.«⁴³

Kierkegaard dalje pojašnjava u čemu se sastoji bit vjere:

»Vjera je izbor, nipošto izravno primanje – a onaj koji prima jest onaj koji se očituje hoće li povjerovati ili se sablazniti.«⁴⁴

Kierkegaard navodi razloge zbog kojih filozofija i kršćanstvo ne mogu ići zajedno:

»A moderna je filozofija sve učinila da bi nas uvjerila da je vjera jedno izravno određenje, izravna, i to je opet u vezi s tim što je dokinuta mogućnost sablazni, kršćanstvo je pretvoreno u učenje, a dokinuti su i Bogočovjek i stanje suvremenosti. Ono što moderna filozofija razumije kao vjeru, upravo je ono što se naziva stavom, ili ono što se otprilike u svakodnevnom govoru zove uvjerenjem. Kršćanstvo je pretvoreno u učenje, ovo se učenje onda nekome propovijeda i taj sad vjeruje da je tako kako učenje kaže.«⁴⁵

Dalje objašnjava zašto se vjeru ne može svesti na učenje:

»Vjera se u najstrožem smislu odnosi na Bogočovjeka. Bogočovjek, proturječan znak, odbacuje izravno priopćenje – i traži vjeru.«⁴⁶

Vjera omogućava ostvarenje čovjeka kao kršćanina.

»A ovaj naš zemaljski život upravo i jest ispit, vrijeme kušnje; to je nauk kršćanstva po kojem se uvijek očitovala kršćanska pravovjernost. Biti čovjek, živjeti ovdje na zemlji, znači biti stavljen na ispit. Život je test. A najveći test kojem čovjek može biti podvrgnut, o kojem mu ovisi sav život, jest postati i biti kršćanin...«⁴⁷

Vjera o kojoj Kierkegaard govori uključuje u sebi istinu, jer Bog je istina i zato Krist: »svojim životom u svakom trenutku dokazuje što je istina, snažnije od najopširnijih izlaganja oštromnih mislilaca.«⁴⁸ Što to zapravo znači?

»To znači da istina u smislu u kojem je Krist istina nije nikakva zbirka izraza, nikakva definicija i sl., nego život.«⁴⁹

O načinu na koji je istina prisutna u životu svakog čovjeka, Kierkegaard kaže:

»Ne, način na koji istina jest podvostručavanje je u tebi, meni, njemu, da tvoj, moj, njegov život izrazi težnju za istinom, a tvoj, moj, njegov život teži se primaknuti stvarnosti istine, kao što je istina u Kristu bila život, jer on je bio istina. I otuda, kršćanski shvaćeno, istina nije istinu znati, nego istina biti.«⁵⁰

Ključna je razlika između znati i biti istina.

»Zaista čovjek uopće ne može istinu znati, jer ako čovjek istinu zna, onda svakako mora znati da je istina istinom biti, i tako čovjek zna u svom znanju istine da je istinu znati neistina.«⁵¹

Istina je ustvari put:

»... jer istina nije različita od puta, ona je baš put. Krist je bio istina, bio je put ili bio je put u smislu da je istina put. To što je on put prešao nimalo ne mijenja obveze nasljedovatelja, jer od istine se postaje i od istine se samo i može biti ako se prelazi put...«⁵²

Zaključak

Namjera je ovoga rada bila iznijeti Kierkegaardove glavne teze o kršćanskoj religiji. On je o toj temi pisao u više svojih djela, no ključne naglaske nalazimo u djelu *Vježbanje u kršćanstvu*. Tu nam autor jasno usmjerava pozornost na činjenicu da religija ne može biti svedena na znanje, te objašnjava na koji se način vjerom do nje dolazi. Ujedno svjedoči o tome da nema drugog puta do Boga, osim po vjeri (a to je zapravo vježbanje u kršćanstvu).

38	46
Isto.	Isto, str. 131–132.
39	47
Isto.	Isto, str. 167.
40	48
Isto, str. 63.	Isto, str. 185.
41	49
Isto, str. 75.	Isto, str. 187.
42	50
Isto.	Isto.
43	51
Isto, str. 84.	Isto.
44	52
Isto, str. 131.	Isto, str. 190.
45	
Isto.	

Bibliografija

Adinolfi, Isabella, *Il cerchio spezzato*, Citta Nuova, Roma 2000.

Castoro, Eliseo, *Esistenza in preghiera sulle orme di Kierkegaard*, Piemme, Casale Monferrato 2001.

Fabro, Cornelio (ur.), *Il problema della fede*, La scuola, Brescia 1978.

Iiritano, Massimo, *Disperazione e fede in Soren Kierkegaard*, Rubbettino, Soveria Mannelli 1999.

Kierkegaard, Soren, *Filozofijsko trunje*, Demetra, Zagreb 1998.

Kierkegaard, Soren, *Postilla conclusiva non scientifica alle 'Briciole di filosofia'*, (ur. Fabro, C.), Opere II, Piemme, Casale Monferrato 1995.

Kierkegaard, Soren, *Diario* (vol. I–XII), Morcelliana, Brescia 1980.

Kierkegaard, Soren, *Strah i drhtanje*, Verbum, Split 2000.

Kierkegaard, Soren, *Vježbanje u kršćanstvu*, Verbum, Split 2007.

Penzo, Giorgio, *La verita eterna che nasce nel tempo*, Edizioni Messaggero Padova, Padova 2000.

Vučetić, Marko, *Filozofija egzistencije Cornelia Fabra*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2008.

Aleksandra Golubović

Practice in Christianity

Kierkegaard's Contribution in Interpreting
Religion of Christianity

Abstract

Practice in Christianity is the last Kierkegaard's great work. It is made as a collection of several essays and was finally published in 1849. With this book the Danish philosopher completed his interpretation of Christianity. Questions that occupied him during his life were: how to become a Christian, which are the main theses of Christian teaching, can God's existence be proven (and does it make sense to prove it at all), what is the relation between faith and reason, are religious beliefs rationally established, and the like. In this paper we will summarize Kierkegaard's account of Christian religion comparing it with the theses that he espoused in his other works (especially in Philosophical Fragments and Fear and Trembling). In this sense Practice in Christianity will serve as a confirmation of his earlier thoughts and attitudes about Christian religion.

Key words

Søren Kierkegaard, Christianity, faith, knowledge